

**БОРИС АНДРІЙОВИЧ
ШРАМКО:**

*сторінки біографії,
підсумки досліджень,
спогади про вченого*

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ В. Н. КАРАЗІНА
ІСТОРИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ІСТОРИОГРАФІЇ, ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВА ТА АРХЕОЛОГІЇ
МУЗЕЙ АРХЕОЛОГІЇ

КОМУНАЛЬНА УСТАНОВА «ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНИЙ ЗАПОВІДНИК «БІЛЬСЬК»
ПОЛТАВСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ

БОРИС АНДРІЙОВИЧ ШРАМКО:

*сторінки біографії,
підсумки досліджень,
спогади про вченого*

Харків – Котельва
2021

Затверджено до друку Вченою радою Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна,
протокол № 19 від 28 березня 2021 року

Редакційна колегія:

Сергій Посохов – доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історіографії, джерелознавства та археології Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна (відп. ред.);

Віктор Аксьонов – кандидат історичних наук, зав. відділом археології Харківського історичного музею імені М. Ф. Сумцова;

Леонід Бабенко – кандидат історичних наук, старший науковий співробітник відділу археології Харківського історичного музею імені М. Ф. Сумцова;

Станіслав Задніков – кандидат історичних наук, старший науковий співробітник Музею природи Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна;

Ігор Корост – директор КУ Історико-культурного заповідника «Більськ» Полтавської обласної ради;

Сергій Куделко – кандидат історичних наук, професор кафедри історіографії, джерелознавства та археології Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна;

Ольга Павлова – кандидат історичних наук, доцент кафедри історіографії, джерелознавства та археології Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна;

Костянтин Пеляшенко – кандидат історичних наук, старший науковий співробітник Музею археології Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна;

Валерій Скирда – кандидат історичних наук, доцент кафедри історіографії, джерелознавства та археології Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна;

Ірина Шрамко – кандидат історичних наук, директор Музею археології Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна; доцент кафедри історіографії, джерелознавства та археології Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна.

Рецензенти:

Іващенко В. Ю. – кандидат історичних наук, доцент (Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна);

Рябченко О. Л. – доктор історичних наук, професор (Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди);

Сніжко І. А. – кандидат історичних наук, провідний науковий співробітник (Харківський історичний музей імені В. Ф. Сумцова).

Б 82 **Борис Андрійович Шрамко:** сторінки біографії, підсумки досліджень, спогади про вченого / відп. ред.: С. Посохов. Харків–Котельва: ХНУ імені В. Н. Каразіна; Майдан, 2021. 276 с.

ISBN 978-966-372-824-7.

При передруку та іншому використанні матеріалів збірника посилання на джерело обов'язкове.

До збірника увійшли нариси, спогади та наукові статті, у яких автори висвітлюють різні аспекти діяльності видатного українського дослідника, фундатора Харківської археологічної школи, доктора історичних наук, професора Харківського університету – Бориса Андрійовича Шрамка, а також аналізують внесок вченого в розробку наукових проблем, пов'язаних з історією давнього населення Східної Європи в різні хронологічні періоди. Крім того, наведені у спогадах та нарисах факти розкривають складний життєвий шлях науковця, його перші кроки в археології, напрямки наукового пошуку, наукові відкриття, різні аспекти діяльності як викладача та наставника молодих вчених.

Для істориків, археологів, музейних працівників, викладачів, краєзнавців, студентів вищих навчальних закладів та всіх, хто цікавиться давньою історією та археологією.

УДК 903(4-11)"638.3"(082.1)

ЗМІСТ

Вступне слово 5

СТОРІНКИ БІОГРАФІЇ

Борис Андрійович Шрамко: основні віхи
життєвого шляху..... 7

Кулатова І. М., Супруненко О. Б.
Борис Андрійович Шрамко 17

Шрамко І. Б. Шляхами війни 25

Шрамко І. Б. Перші кроки Бориса Шрамка
в науці 32

Бабенко Л. І. Шрамко Б. А.: на стежинках
Харківського історичного музею
імені М. Ф. Сумцова 38

ПІДСУМКИ ДОСЛІДЖЕНЬ

Бабенко Л. І. Курган 4 поблизу с. Веселе:
етнокультурна характеристика пам'ятки ... 43

Буйнов Ю. В. Исследования Б. А. Шрамко
археологических памятников
на новостройках Харьковской области. 50

Вертієнко Г. В. Внесок Б. А. Шрамка
у вивчення релігійних уявлень населення
Лісостепової Скіфії. 55

Горбаненко С. А. Записки на полях 66

Гречко Д. С. Б. А. Шрамко – фундатор
дослідження пам'яток скіфського часу
лісостепової частини басейну
Сіверського Дінця 70

Кашкин А. В., Приймак В. В.
Археологические исследования
Б. А. Шрамко в верховьях Ворсклы
и Псла. 73

Мураками Я. Борис Шрамко как истинный
археометаллург 77

Окatenко В. М. Іскра, що не згасає. 81

Ольговський С. Я. Кольорова металообробка
скіфського часу в дослідженнях
Б. А. Шрамка. 89

Пеляшенко К. Ю. Керамологічні студії
Бориса Шрамка 93

Полідович Ю. Б. Спогади і роздуми
про дослідження скіфського мистецтва ... 97

Пуголовок Ю. О. Наукова спадщина
професора Б. А. Шрамка в контексті
вивчення старожитностей
літописних сіверян 101

Селегеєв С. С. Б. А. Шрамко –
дослідник Хорошівського городища 107

Скирда В. В. Средневековые памятники
в исследованиях Б. А. Шрамко 110

Снітко І. А. Внесок Б. А. Шрамка
в архітектурну археологію 121

Харламова А. О. Дослідження Б. А. Шрамком
Донецького городища (літописного
міста Донець) 123

Шелехань О. В. Скіфська зброя
в дослідженнях Б. А. Шрамка 128

Шпорт А. М. Борис Андреевич Шрамко –
выдающийся ученый-археолог 134

Шрамко И. Б. Б. А. Шрамко – исследователь
Бельского городища 141

СПОГАДИ ПРО ВЧЕНОГО

Аксёнов В. С. «Боисься – не делай,
делаешь – не бойся...» 153

Андрієнко В. П. Згадуючи вчителя. 155

Бабенко Л. І. Борис Андрійович Шрамко –
крок до безсмертя у науці 159

Берестнев С. И. Один день с Б. А. Шрамко ... 162

Бойко Ю. Н. Борис Андреевич Шрамко 164

Буйнов Ю. В. Слово об учителе.....167	Дисертації, виконані під керівництвом
Венгеровський С. Б. Спогади	Б. А. Шрамка.....247
про Б. А. Шрамка.....170	Основні джерела та література
Головко О. Б. З ним ми подорожували	про Б. А. Шрамка
у просторі і часі.....173	(укладач С. Р. Марченко).....248
Григорьянц М. Н., Бейдин Г. В. Он был	
и навсегда останется для нас самым первым	
и главным наставником в археологии.....176	
Дударев С. Л. На стрежне научных связей.....178	
Заблюцький В. П. Піднятися до оппідуму.....181	
Кислий О. Є. Ворота Гелону.....184	
Колода В. В. Мої студентські роки	
із «шефом».....187	
Куделко С. М. Профессор Б. А. Шрамко	
как преподаватель.....191	
Лесков А. М. Уникальная скифская бляшка	
из Музея Пенсильванского	
университета.....193	
Литвиненко Р. О. Борис Андрійович Шрамко:	
студентські спогади з 1980-х.....195	
Мурзін В. Ю. Більське городище	
та місто Гелон.....198	
Посохов С. І., Буйнов Ю. В. Йому підвладні	
роки та століття.....199	
Пушик С. Г. Гіпотеза Гелона.....201	
Радзієвська В. Є. З історії гуртків юних	
археологів Харківщини.....211	
Скорий С. А. Він був видатним вченим	
до останнього: деякі моменти спілкування	
з професором Шрамком.....215	
Скорый С. А., Алексеев А. Ю.,	
Яблонский Л. Т. К юбилею Бориса	
Андреевича Шрамко.....219	
Ткач О. Є. Кілька слів про археологічну	
експедицію 1975 року.....224	
Федорова О. М. Згадуючи	
Бориса Андрійовича Шрамка.....226	
Цецхладзе Г. Приобщение к скифской	
археологии.....228	
Щербань А. Л. Historia est vita memoriae.....230	
ДОДАТКИ	
Список наукових праць Б. А. Шрамка	
(укладач С. А. Задніков).....233	
Статті в газетах, часописах, енциклопедіях	
та науково-популярних журналах	
(укладач С. А. Задніков).....244	
	ДОКУМЕНТИ
	Борис Андрійович Шрамко – професор
	Харківського університету.
	Матеріали архіву ХНУ імені В. Н. Каразіна
	(укладач О. Г. Павлова).....255
	Нагородний лист ордена Червоної зірки
	від 25 липня 1943 р.258
	Нагородний лист ордена Червоної зірки
	від 01 липня 1944 р.259
	Нагородний лист медалі «За бойові заслуги»
	від 16 липня 1944 р.260
	Диплом кандидата історичних наук (1953 р.)..261
	Атестат доцента (1956 р.).....261
	Диплом доктора наук (1966 р.).....261
	Атестат професора (1967 р.).....261
	Диплом Заслуженого професора
	Харківського державного університету
	від 26.01.1996 р.262
	Посвідчення «Відмінник освіти України»
	(2001 р.).....262
	Рішення Харківської міської ради
	«Про присвоєння звання «Почесний
	громадянин міста Харкова»
	від 06.07.2005 р.263
	Посвідчення та нагрудний знак Почесного
	громадянина міста Харкова.....265
	Диплом Почесного громадянина
	міста Харкова.....266
	Рішення Більської сільської ради
	«Про перейменування назв вулиць
	Більської сільської ради»
	від 18.02.2016 р.267
	Рішення Харківської міської ради
	«Про перейменування об'єктів топоніміки
	міста Харкова» від 24.02.2016 р.....268
	Рішення Вченої ради ХНУ імені В. Н. Каразіна
	про присвоєння аудиторії № 5-54
	історичного факультету Харківського
	національного університету
	імені В. Н. Каразіна ім'я професора Бориса
	Андрійовича Шрамка (2021 р.).....272

Л. І. Бабенко

ШРАМКО Б. А.: НА СТЕЖИНКАХ ХАРКІВСЬКОГО ІСТОРИЧНОГО МУЗЕЮ ІМЕНІ М. Ф. СУМЦОВА

Вся наукова діяльність Б. А. Шрамка було нерозривно пов'язана з Харківським національним університетом імені В. Н. Каразіна. Але дослідник мав і численні зв'язки з іншими науковими установами міста. Зокрема, деякий час Б. А. Шрамко працював науковим консультантом Харківського історичного музею. Вченим були використані предмети з фондів музею під час підготовки своєї першої монографії – «Древности Северского Донца». Частину матеріалів з власних розкопок Б. А. Шрамко передав на зберігання до фондів Харківського історичного музею, які активно залучаються музейними співробітниками при формуванні виставок та експозицій.

Ключові слова: Б. А. Шрамко, Харківський історичний музей імені М. Ф. Сумцова, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна.

Два роки поспіль промайнули два вікових ювілеї, досить знаменних для Харківщини – 21 січня 2020 р. сторіччя з дня заснування відзначив Харківський історичний музей імені М. Ф. Сумцова, а вже наступного, 2021 р., 17 січня, виповнилося 100 років з дня народження видатного скіфолога, заслуженого професора Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, почесного громадянина Харкова Бориса Андрійовича Шрамка.

Вся наукова діяльність Б. А. Шрамка була нерозривно пов'язана з університетом. З 1939 р. (за виключенням воєнного лихоліття 1941–45 рр.) тут пройшли його студентські та аспірантські роки, були захищені кандидатська та докторська дисертації, проведені десятки польових сезонів на пам'ятках Харківщини та Полтавщини, написані сотні статей, учбові посібники та монографії, і, звичайно ж, проходила насичена викладацька діяльність, шляхом якої протягом десятирічч передавався власний досвід молодим поколінням істориків та археологів.

Незважаючи на подібну відданість *alma mater* та надзвичайну зайнятість, Б. А. Шрамко встигав піклуватися і про інші заклади Харкова, діяльність яких була пов'язана з археологією, зокрема Українське товариство охорони пам'яток історії та культури, археологічний гурток Палацу піонерів ім. П. П. Постишева тощо. Звичайно ж, поза увагою патріарха харківської археології не могли опинитися й колекції Харківського історичного музею, що, разом з фондами Археологічного музею ХНУ імені В. Н. Каразіна, складають основне зібрання археологічних старожитностей Харківщини.

При написанні першої монографії – «Древности Северского Донца», що вийшла друком у 1962 р. та стала настільною книгою для багатьох поколінь харківських археологів, які робили свої перші кроки у науці, Б. А. Шрамко широко залучав археологічні предмети зі збірки історичного музею. Саме завдяки виходу цієї монографії до наукового обігу були введені мідний злиток з відбитком дерев'яної палки бронзової доби, давньогрецька амфора з кургану біля с. Циркуни (цьому комплексу було присвячене й окреме дослідження) (Шрамко 1956), старожитності сарматського часу – бронзові казани з Селімовки та Старобельська, бронзове дзеркало з Роздольного, глиняна курильниця зі Сватової Лучки, рукоять та частина леза

БАБЕНКО Леонід Іванович, старший науковий співробітник, Харківський історичний музей імені М. Ф. Сумцова, м. Харків.

Стаття є редактованим та доповненим варіантом публікацій, підготовлених до 90-річчя Б. А. Шрамка (Бабенко 2011а, с. 3–4; 2011b, с. 260–262).

давньоруського меча з Краснянки, гарда по-дібного меча, можливо, зі знахідок В. А. Грінченка під час роботи Дніпрельстанівської археологічної експедиції, наконечник списа, різноманітні матеріали з Донецького городища тощо (Шрамко 1962, с. 84, 228, 240, 242, 349; рис. 26; 86, 1; 89, 13–15; 90, 6; 144, 1–2).

У 1962 р. Б. А. Шрамко передав до Харківського історичного музею матеріали власних археологічних розкопок попередніх років на Донецькому городищі – найбільш відомої на Харківщині пам'ятки давньоруського часу. Дана колекція до нашого часу залишається опорною при висвітленні історії населення Харківщини давньоруського періоду, її матеріали були широко залучені при побудові відповідних розділів експозицій – «На перехрестях століть. Археологія краю» (1996–2019 рр.) та відкритої до сторічного ювілею музею «Слобожани». У археологічних фондах музею зберігаються також матеріали польових досліджень, проведених Б. А. Шрамком на Шмарівці та Мохначі.

Неодноразово Б. А. Шрамко надавав методичну допомогу співробітникам музею, рецензував тематико-експозиційні плани археологічних експозицій та виставок. У квітні 1955 р. дослідник був навіть офіційно оформлений на роботу до музею у якості консультанта з питань археології. Саме в історичному музеї, на базі відділу охорони пам'яток історії та культури, у 80-і роки минулого століття була розпочата робота по підготовці тому по Харківській області фундаментального Зводу пам'яток історії та культури України, найбільш активну участь у написанні статей до якого взяв і Борис Андрійович. Неодноразово Б. А. Шрамко презентував музею власні роботи – відтак у бібліотеці закладу є колекція окремих відбитків статей дослідника з дарчим надписом автора (рис. 1).

Пов'язує Б. А. Шрамка з Харківським історичним музеєм і певна особиста обставина – майже 40 років, з 10 березня 1948 р. по 1 листопада 1986 р., у цьому закладі пропрацювала його дружина – Леонтина Ісааківна Шрамко.

А нещодавно у історичному музеї відкрилася виставка «Алани, Болгари, Хозари?», присвячена ще одному ювілею – 120-річчю відкриття салтівської культури, де окремий комплекс відведено висвітленню вкладу Б. А. Шрамка у вивчення салтівських старожитностей. Маловідомий для широкого загалу факт – студентом Борис Андрійович брав ак-

тивну участь у розкопках Верхньосалтівського катакомбного могильника, що проводила археологічна експедиція університету у 1946–1949 рр. під керівництвом С. А. Семенова-Зусера. Його заступником був саме Б. А. Шрамко (Семенов-Зусер 1947; 1952, с. 271). Відтак, по закінченню університету у 1949 р. аспірант Б. А. Шрамко мав намір написати дисертаційне дослідження, присвячене саме салтівській культурі. Але саме в цей час у Москві, в Інституті історії матеріальної культури за цією ж темою відбувся захист дисертації М. Я. Мерперта (Мерперт 1950). Довелося торити інший шлях у науці й вибір був зроблений на користь старожитностей скіфського часу. Отже своїм народженням харківська школа скіфознавства певним чином завдячує і М. Я. Мерперту, адже вектори розвитку археологічної науки на Харківщині могли мати зовсім інший напрям. А шлейф захоплення салтівськими пам'ятками втілюється в репрезентативний розділ монографії та декілька статей (Шрамко 1959; 1962, с. 265–292; Шрамко, Міхеєв 1969).

Отже, стежини знаного дослідника старожитностей України Б. А. Шрамка у Харківському історичному музеї імені М. Ф. Сумцова не заростають і досі. Пам'ять про нього зберігають у своїх серцях чимало випускників історичного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, кожен з яких розпочав вступ до своєї професії з захоплюючих лекцій Б. А. Шрамка по історії первісного суспільства. Багато хто з них пройшов свою археологічну практику саме на всесвітньовідомому Більському городищі. Та найбільший вплив ювіляр справив на співробітників відділу археології, кожен з яких може по праву вважати себе не тільки учнем, а й своєрідним науковим «онуком» Бориса Андрійовича, наукові керівники котрих – В. К. Міхеєв та Ю. В. Буйнов – були безпосередніми вихованцями археологічної школи Б. А. Шрамка.

Література

- Бабенко, Л. І. 2011а. Борису Андрійовичу Шрамко – 90! В: Аксьонов, В. С., Бабенко, Л. І. (укл.). *Відділ археології Харківського історичного музею (1991–2010): Бібліографічний покажчик*. Харків: Мачулін, с. 3–4.
- Бабенко, Л. І. 2011б. Роль та місце Харківського історичного музею у науковому житті Б. А. Шрамка (до 90-річчя з дня народження). В: Сошні-

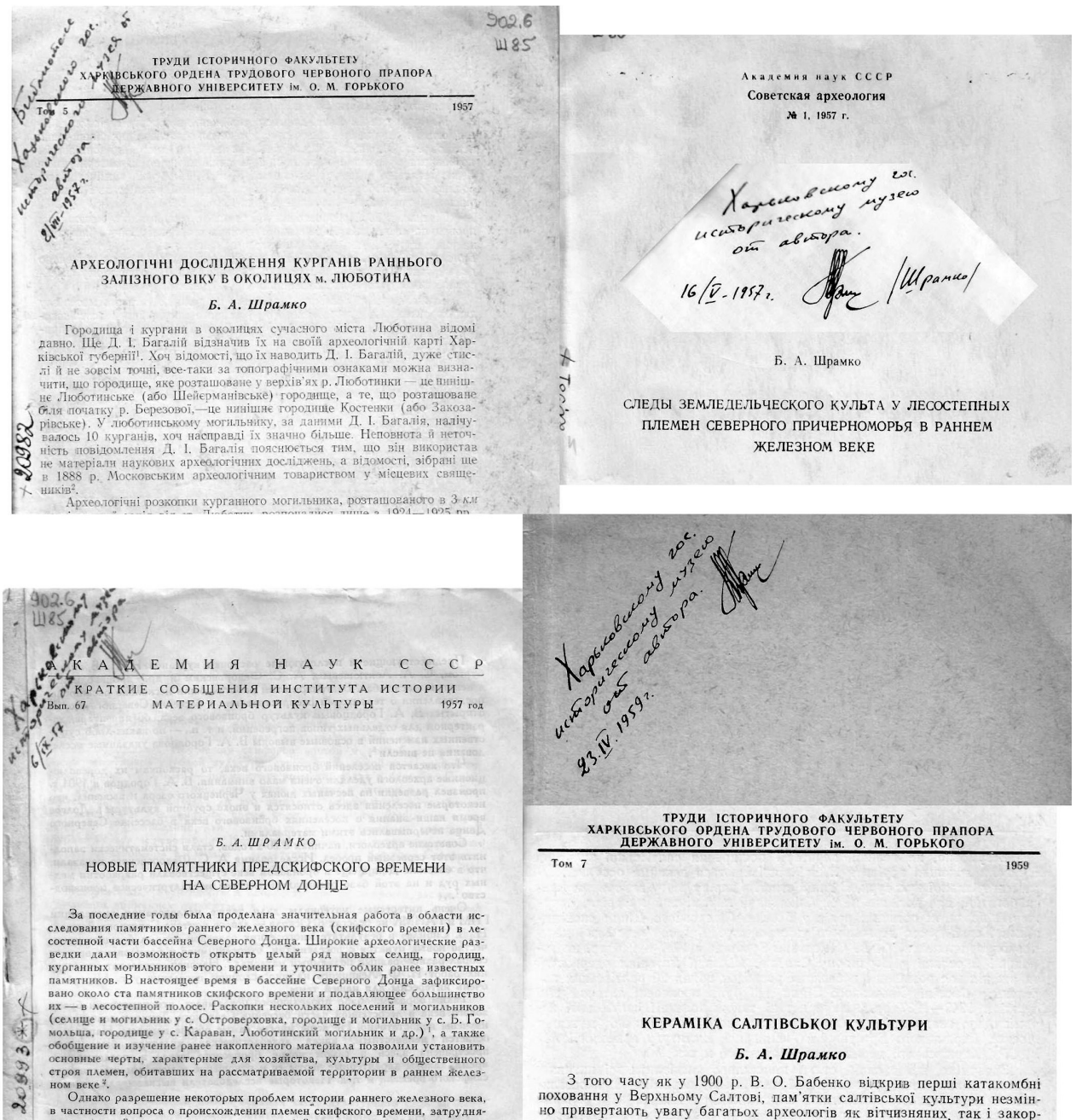

Рис. 1. Окремі відбитки статей Б. А. Шрамка з дарчим надписом автора (з бібліотеки Харківського історичного музею імені М. Ф. Сумцова)

- кова, О. М. та ін. (ред.). *Сімнадцять Сумцовських читання. Матеріали наукової конференції «Комунікаційний підхід у музейній справі як відповідь на потреби соціуму», 18 квітня 2011 р.* Харків: Майдан, с. 260–262.
- Мерперт, Н. Я. 1949. *Верхнее Салтово (Салтовская культура)*. Автореферат диссертации к. и. н. Москва. Институт истории материальной культуры АН СССР.
- Семенов-Зусер, С. А. 1947. Розкопки коло с. Верхнього Салтова 1946 р. *Археологічні пам'ятки УРСР*, I, с. 112–137.
- Семенов-Зусер, С. А. 1952. Дослідження Салтівського могильника. *Археологічні пам'ятки УРСР*, III, с. 271–284.
- Шрамко, Б. А. 1959. Кераміка салтівської культури. *Учені записки Харківського університету*, 100. Труды історичного факультету, том 7, с. 241–267.
- Шрамко, Б. А. 1956. Курган и городище у села Циркуны. *Краткие сообщения о докладах и полевых исследованиях Института истории материальной культуры*, 63, с. 103–108.
- Шрамко, Б. А. 1962. *Древности Северского Донца*. Харьков: Издательство Харьковского университета.

Шрамко, Б. А., Міхеєв, В. К. 1969. До питання про виробництво заліза у болгаро-аланських племен салтівської культури. *Вісник Харківського університету*, 35. Історична серія, 3, с. 74–81.

Babenko L. I.

**SHRAMKO B. A.: ON THE PATHS
OF M. F. SUMTSOV KHARKIV
HISTORICAL MUSEUM**

All scientific activity of B. A. Shramko was inextricably linked with V. N. Karazin Kharkiv National

University. But the researcher also had numerous connections with other scientific institutions in the city. In particular, for some time B. A. Shramko was appointed a scientific consultant of the Kharkiv Historical Museum. Scientists used items from the museum during the preparation of his first monograph – «Antiquities of the Siversky Donets». B. A. Shramko transferred part of the materials from his own excavations to the funds of the Kharkiv Historical Museum, which are actively involved by museum staff in the construction of exhibitions and expositions.

Key words: *B. A. Shramko, M. F. Sumtsov Kharkiv Historical Museum, V. N. Karazina Kharkiv National University.*